

Космеда Т. А., д-р філол. наук, проф.
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0001-8912-2888

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ НЕЙМОВІРНОСТІ: ФОРМУВАННЯ ОРНАМЕНТАЛЬНОЇ МЕНТІОЛОГІЇ (на матеріалі співомовок С. Руданського)

У сучасній лінгвістиці формується новий мовознавчий напрям – лінгвістика брехні, або ментіологія, що розвивається. У цій статті доводимо доцільність виокремлення орнаментальної (стилістичної) ментіології як самостійного розділу зазначеного напрямку, завдання якого – узагальнити знання про способи актуалізації психологічно-стилістичних прийомів та орнаментальних (художніх, образних) засобів вербалізації категорії неймовірності, неправди, напівправди, брехні, що продемонстровано на практиці застосування зазначеної системи засобів у дискурсивному просторі суто українського фольклорно-літературного жанру співомовок (приказок-побрехеньок, небилиць) С. Руданського; простежуємо реалізацію стилю навмисного неправдоподібного опису.

Ключові слова: лінгвістика брехні, орнаментальна ментіологія, психологічно-стилістичні прийоми, художні мовні засоби, категорія неймовірності, дискурс С. Руданського, співомовка, стиль навмисного неправдоподібного опису.

У сучасному мовознавстві із середини ХХ ст. формується новий дослідницький напрям, який прийнято називати *лінгвістикою брехні*. Деякі дослідники висловлюють думку, що зазначений лінгвістичний напрям доцільно номінувати *ментіологією* (А. Ленец, 2008), оскільки ця наука базується на вербалізації ментальної своєрідності моделювання брехні, однак цей термін ще не набув поширення.

Значений напрям активно розробляє російська вчена Н. Арутюнова, зосереджуючись на питанні репрезентації істини в мові, залучаючи до аналізу факти російської та германських

мов. Відомі й інші праці російських дослідників, що вивчають специфіку вербалізації неправди в англійському (Н. Панченко, С. Плотнікова, В. Шаховський) та російському (Л. Безугла, О. Іссерс, Г. Матвеева, В. Кучко, І. Хоменко) мовленні. Актуальності в зазначеному ракурсі набули й розробки англійських мовознавців Б. Жезе, П. Стегніц, Р. Олшанкі. Німецьку мову у фокусі особливостей вербалізації брехні розглядають, наприклад, А. Ленець, В. Радищева, М. Хатламаджиян. Свої роздуми щодо семантизації та граматикалізації неправди в російській мові пропонує білоруський учений Б. Норман. У польському мовознавстві відомі окремі праці з проблематики лінгвістики брехні. Це, зокрема, розвідки Ж. Сладкевич і Л. Малецького, що торкаються специфіки моделювання неправди в сучасному медіадискурсі російської та української мов. В українській лінгвістиці концепт *брехні* як когнітивно-комунікативне утворення на матеріалі англійської мови активно вивчає О. Морозова. Загальні ж питання, що пов'язані з актуалізованим у цій студії науковим напрямом, розглядає О. Баршипольц, В. Калініченко, А. Кодрук, О. Новікова та ін.

У цій статті декларуємо формування самостійного розділу лінгвістики брехні, або ментіології, який номінуємо *орнаментальною ментіологією*. Мета орнаментальної ментіології – з'ясувати систему художніх (образних) засобів, за допомогою яких вербалізується лінгвофілософська категорія неймовірності, тобто моделюється дискурс неправди, брехні.

Філософський закон діалектичної протилежності передбачає наявність опозицій *імовірність – неймовірність, можливість – неможливість, правдивість – неправдивість*, що базується на аксіологічній універсальній дихотомії *правда – неправда (брехня)*. Зрозуміло, що категорія неймовірності належить до лінгвофілософських категорій, які відповідно вербалізуються та граматикалізуються в мові (мовленні). Категорія неймовірності охоплює властивість людського розуму вербалізувати неправду (брехню) через систему мовних засобів, форм, моделей. До таких засобів відносимо й орнаментальну (стилістичну) систему – набір відповідних худож-

ніх прийомів, тропів чи фігур, що слугують для вербалізації міфологічного, неправдивого, нереального, придуманого, фантастичного. Зазначене своєрідно реалізується у співомовках (небилицях, приказках-побреженьках) як одному з фольклорно-літературних, винятково національних українських жанрів.

Мета цього дослідження – продемонструвати особливості вербалізації категорії неймовірного орнаментальними засобами в дискурсі жанру співомовки (небилиці, приказки-небилиці), залучивши дискурсивний простір С. Руданського.

Про специфіку національної реалізації жанру співомовок писали О. Воропай, М. Ільницький, М. Жулинський, М. Рудь та інші вчені, наголошуючи на особливій ущільненості «художньої ідеї, вираженої у формі фольклорної притчі, небилиці, зміщення часових і просторових площин» [5, с. 163]; актуалізації «прийомів умовності, гротеску, пародіювання...» [3, с. 124]. Співомовка, небилиця, приказки-побреженьки – це популярний у народі твір розважального змісту, комізм якого будувався на дотепно скомпонованих алогізмах і каламбурі, моделюванні неправди [див.: 6]. Виник цей жанр на вечорницях, що і вказує на його унікальне походження, належність суто українській лінгвокультурі. Указаний жанр заслуговує на прискіпливу увагу вчених (і мовознавців, і літературознавців), «бо зміст цих оповідань далеко поважніший, ніж на перший погляд здається» [2, с. 42–46]. Для цього жанру характерні парадоксальні фрази, опис парадоксальних ситуацій, що часто трансформуються з паремій-алогізмів, наприклад, «свист рака» чи «груші на вербі».

Співомовки, небилиці, побреженьки – чудовий спосіб репрезентувати абсурд дійсності, актуалізувати увагу на вербалізації неправди. Проте на сьогодні залишається остаточно нерозв'язаним питання щодо дефініції жанру співомовок. Дефініція, подана в академічному тлумачному словнику української мови, характеризує співомовку як «гумористичний вірш, в основу якого покладено анекдот, прислів'я і т. ін.» [9, с. 518]. На подібне визначення співомовки натрапляємо й у «Словнику літературознавчих термінів Івана Франка», укладачами якого є С. Пінчук і Є. Регушевський, порівн.: «Співомовка, небилиця, побреженька – це фантастичний, фантастично-комічний, фантастично-сатиричний твір, який будується на використанні алогізмів, каламбурів, пародій, гротеску, пародіювання...» [10, с. 124].

мовка – специфічно український жанр епічної поезії, запроваджений у літературу С. Руданським; коротке віршоване оповідання з гумористичним змістом, побудоване, як правило, на основі народного анекдоту» [11, с. 232].

Співомовки, небилиці, побрехеньки – це суто поетичні тексти, в основі яких – феномен мовної гри [див.: 7]. Їхня ігрова природа має глибокі корені, оскільки ґрунтується на своєрідному характері сприйняття дійсності крізь призму ментальності українців, для яких характерно «сміятися крізь сльози» зі своїх вад, недоліків, скрутного становища. Для цього вони моделюють парадоксальну дійсність, невірогідне. Ігровий характер співомовок – це гра уяви, що дає змогу вийти за межі вузьких соціумних моделей, осягнути буття в ширших вимірах, дає змогу фантазувати. Вони мають синонімні назви, зокрема небилиці, приказки-побрехеньки, співомовки, і вже в цих номінаціях промовисто наголошується на лінгвістичному механізмі їхнього моделювання – “енергетичному потенціалі” абсурду чи алогізму, неправди, брехні, що в них реалізується. У термінологічному словнику тропів і фігур В. Москвіна подано таке визначення абсурду: «Безглуздя, викликане неправдоподібною репрезентацією дійсності й алогізмом мовлення (...). Зумисний абсурд використовують як прийом (...) сатири, гумору, гротеску, іронії» [10, с. 39]. Натомість алогізм трактується як порушення логічного зв’язку в мовленні. Зумисний алогізм – фігура мовлення. У науковій літературі його називають “семантично невинуватим сполученням слів” – “каленим віником” [4, с. 8]. Алогізм пов’язують з актуалізацією категорії неймовірності (неправдоподібності). Л. Булаховський однак писав, що «для мовної правильності є тільки один пробний камінь – фактичний ужиток... Але мова не є логічною: вона... дозволяє найбільшій нісенітниці одягатися в граматично бездоганну форму...» [1, с. 140], що й продемонстрував С. Руданський, якого справедливо вважають майстром співомовки.

Яскравим прикладом абсурду, вербалізації низки алогізмів є співомовка “Вір не вір, а не кажи: «Брешеш»”. У цій співомовці використано психологічний художній прийом, що номінований

аргумент до віри (вір не вір). Назва небиліці налаштує на її жартівливе сприйняття, що стає зрозумілим із перших рядків: Народився я на світ, / Як їдного рання / Моя ньенька забагала / Шпаків на снідання. / А я хлопець-молодець, / Пожалував мами, / Серед лісу відпитав / Дупло зі шпаками (тут і далі назви творів наводимо за виданням [8]). У цьому контексті простежуємо й психологічний прийом впливу на читача за допомогою аргументації, скерованої до власних амбіцій. Це лестощі, комплімент, похвала самого себе, що мотивована неймовірними, невірогідними вчинками, опис яких продовжується далі за текстом: В дупло руку – не іде, / Голови не впахую, / Сюди-туди по дуплі – Та й сам улізаю. / Ходжу голий по дуплі... / Шпаченят до ката! / Я в пазуху й загорнув / Тії шпаченята. / Вилізати б, та не то!.. / Я й домудрувався, / Лиш сокиру притащив, / З дупла прорубався. / Гиць із дуба на коня! / Кінь собі брикає, / А сокира моя все / Зад йому рубає. / Нагадався за сім миль, / Назад подивився, / А у коня, як на сміх, / Лиш перед лишився. / Давай тоді йому зад / З верби підправляти, / Як підправив, та й заліг / На годинку спати. / А кінь ходить по траві, / І перед пасеться, / А зад росте та й росте, / Аж до неба пнеться. / А для моїх шпаченят. / Того було й треба, – / Додряпались по вербі / До самого неба. / Прокинувся – до шпаків – / Та де вже, до ката! / Аж на небі половив / Мої шпаченята... / Повертаю до верби! / А верба й пропала, / Бо коняка напаслась, / Та й, знать, побрикала. / Щастя тільки, що святі / Не горшки ліпили, / Але якось на той час / Гречку молотили. / Розказав я їм біду, / Випросив полови / Та з полови ізсукав / Мотуз прездоровий. / Вп'яв до неба та й униз! / Мені й горя мало! / Аж до низу за сім миль / Мотуза не стало. / Згори й кажуть, що скачи! / Але я не хочу, / Що вгорі собі урву, / То внизу надточу. / І спускаюсь собі вниз. / Мало й остається, / Ще б урвати кілька раз, / А мотуз не рветься. / І висів я кілька літ, / Мамина дитина, / І висохла, як дупло, / Моя середина. / А рій якось пролітав, / Та туди й забрався, / Наніс меду, щільників, / Розхазяйнувався. / Наніс меду кілька пуд, / Ну його з бідою! / Мотуз рветься – я в багно / Чуть не з головою. / А тут якось по багні / І качка ходила, / На чуприну набрела, / Гніздо собі звила. /

Яець много нанесла. / За дітей помовка. / Аж нечистая несе / Голодного вовка. / Та фурнула з голови, / А той завинувся, / Поїв яйця і на чуб / Хвостом обернувся. / А я за хвіст: «Гуттю-га!» / А вовк налякався, / Та як скочить, – я і – гоп! / На світ показався.

Наведений текст побудований також на художньо-психологічному прийомі *адінати* – послідовного заперечення, що образно підсилено навмисною неправдоподібністю. Перебільшення настільки велике, що виходить за межі можливого, є неймовірним.

У наведеному тексті співомовки кілька разів вжито іменник *верба* (*додряпались по вербі; повертаю до верби! А верба й пропала*), що імпліцитно репрезентує смисл “неправда”: цей смисл виокремлюється на основі асоціації з паремією *на вербі ростуть груші*, що репрезентує приклад *адінати*, актуалізує прецедентний феномен. Далі в цій небилиці алогізми аплікуються, нарастають. Простежуємо *амфігурію* – прийом навмисного абсурду, що полягає в жартівливо-грайливому нагнітанні невірогідних фраз, порівн.: *Ото уже я підріс, / Літ десяток було: / Дід ходив ще без штанів, / Батька ще не було;* або далі: *А ото вже дід підріс / Та й і одубився; / Після нього через рік / І батько родився.*

Вербалізовано й прийом *комічного уточнення*, що створює ефект *обманутого очікування*, моделюється відповідна гра слів, що полягає в омовленні тотожного смислу, імітації того, що думка змодельована по-іншому: *То, бувало, коли хто / В гості запрошає, / То дід сяде на полу / Та й мене питає: / «А хто, – каже, – піде з нас?» / То я його гладжу: / «Та хто б, діду, не пішов, Все то їдно, – кажу. – / Або я туди піду, / А ви сидіть, діду; / Або ви собі сидіть, / А я туди піду»;* або: *А зимою холодно, / Нічим затопити, / То й питається дідунь, / «Що, – каже, – робити?» / «А що ж, – кажу, – тра комусь / Їхати в дубину!» / То, бувало, й каже дід; / «Хто ж поїде, сину?» / То я й кажу: «Хоч сидіть, / А я не поїду; / Хоч посиджу я за Вас, / А ви їдьте, діду!»; «А орати як зорем, / То вже чие краще? / То не наше, а чуже, / То чуже, не наше».*

Наведімо ще приклади деяких прийомів моделювання абсурду – типові зразки *анакоризму*, коли йдеться про те, чого не може бути: *Тільки входимо у ліс, / Аж купа ломаччя! / Я сокирою гу-гу! – Заєць з-під ломаччя. / З-під ломаччя та у ліс. / «Гуттю-га! На зайця! / Коли ми до тих ломач. / Аж там сиві яйця. / «Заберімо!» – «Заберім!» / Зважили дрючками, / То насили що згорнув / У шапку руками. / Ото я їх і приніс, / А в нас на ту пору / Розквоталася свиня, / Квокче коло двору. / «Пійми, сину!» – Я й піймав. / Посадив на яйця... / То ми мали з тих яєць / Шість волів від зайця; / Що як ото нам жєнців / Прийшлося збирати, / То безрукая їдна / Сама прийшла жєтати. / І нажала жє вона нам / Та кіп наскладала. / І стебла вжє не було, / А та їще жєла.*

Характерними моделями актуалізації абсурду є: (1) заперечення часу та можливих дій щодо нього, а також умов реалізації цих дій, напр.: *Народився я на світ, / Як їдного рання / Моя нєнька забєгала / Шпаків на снідання. / А я хлопець-молодець, / Пожалував мами, / Серед лісу відпитав / Дупло зі шпаками...; Ото ужє я підріс, / Літ десятєк було: / Дід ходив ще без штанів, / Батька ще не було; А ото вжє дід підріс / Та й ї одубився; / Після нього через рік / І батько родився;* (2) алогізм дій і станів, неможливість наявності відповідних об'єктів чи суб'єктів, інтенсивності дії, напр.: *Кїнь собі брикає, / А сокира моя все / Зад йому рубає. / Нагадався за сім миль, / Назад подивився, / А у коня, як на смїх, / Лиш перед лишився. / Давай тоді йому зад / З верби підправляти...; А кїнь ходить по траві, / І перед пасеться, / А зад ростє та й ростє, / Аж до неба пнється...; Розквоталася свиня, / Квокче коло двору;* (3) алогізм ознак, місця перебування, напр.: *В дупло руку – не їде, / Голови не вихаю, / Сюди-туди по дуплі – Та й сам улїзаю. / Ходжу голий по дуплі...; То безрукая їдна / Сама прийшла жєтати. / І нажала жє вона нам / Та кіп наскладала...;* (4) невірєгідна оцїнка чогось, напр. часу: *То внизу надточу. / І спускаюсь собі вниз. / Мало й остаєтьсє, / Ще б урвати кїлька раз, / А мотуз не*

рветься. / І висів я кілька літ...; (5) схожість із чимось, що невірогідне, напр.: І висохла, як дупло, / Моя середина....

Співомовка “Вір не вір, а не кажи: «Брешеш»”, як бачимо, створена з виразним використанням гротескного стилю – навмисного неправдоподібного опису, оснований на фантастичному перебільшенні.

У співомовці «Торбин брат» мовна гра ґрунтується на актуалізації та протиставленні двох змодельованих перифраз, відбувається заперечення аргументів, посилене створеними індивідуально-авторськими перифразами: *Місяць – братик Сонців, а мішок – торбин брат*, порівн. контекст їх уживання: *Докучило підшивати / Подертії сита, / Пішов циган молотити: / За торбину жита. / Пішов таки недалечко, – До свого сусіда... / От молотить та й молотить / Зрання до обіда. / Перекинув, може, з копу, / Хтів би й попоїсти, / Та господар, як на збитки / Не дає і сісти. / То наймита з ним поставить, / А то сам молотить. / Потягає бідний циган / Аж піт з нього котить. / Перекинув копи зо дві. / Ба, вже і смеркає. / «Чи не годі з нас, панотче?» – / Сірома питає. / І господар спочив добре / Та й до нього каже: / «Помолотим іще трохи, / Заким сонце ляже». / Знов молотить бідний циган, / Аж піт з нього котить, / **Виглядає поза хату, / Ба, вже й місяць сходить.** / Іскривився сіромаха, / Спину нагинає. / «Чи не годі з нас панотче?» – / «Або що?» – питає. / «Та щось, – каже, – не то світить?.. / Та ж то братик сонців!» / Коли братик – так і братик, / Нічого чинити; / Мусив бідний циганюга / Всю ніч молотити. / На другий день той із хати, / А циган у хату. / «А, здоровенькі, панотче! / Чи не можна б плати?» / «Можна, – каже, – чом не можна, / Як не дати плати? / Ходім, – каже, – до засіка, / Будем насипати. / Прийшов циган до засіка, / Торбу підставляє. / Пішов гарнець, пішов другий. / «Чи годі?» – питає. / «Насипайте іще!» – каже. / Сипле той і п’ятий. / Ба вже сипле і дев’ятий. / «Чи ж не годі, брате?» / «Ні, не годі!». Насипає / Цілу мірку жита. / Коли гляне – аж там торба / До мішка*

пришита. / Искривился пан господар, / Голову схиляє. / «Чи не годі із вас, куме?» / «Або що?» – питає. / «А щось, – каже, – ваша торба / Та підшита чорним...» / «Підшита?.. Насипайте!.. / Та ж то братик торбин!

Моделювання гри у співомовці «Вовки» ґрунтується на одноразовому уточненні кількості, що репрезентована спочатку надто гіперболічно, порівн.: *«Чого, жидку, ти збілів? / Що з тобою сталось?» / – Ах за мною через став / Аж сто вовків зналось! / «Бог з тобою!. Сто вовків!. / Та б село почуло...» / – Та воно пак і не сто, / А п'ятдесят було. / «Та й п'ятдесят диво в нас... / Де б їх стільки взялось?» – Ну, Іванцю! Нехай так, / Але десять зналось. / «Та і десять не було! / Знать, їден усього?» / – А як їден? Аби вовк! / Страшно і одного... / «А може, то і не вовк?» / – А що то ходило? / Таке сиве та мале, / А хвостик як шило».*

У небилиці «Зелений пес» обрано неправдивий об'єкт: *Зайшов німець раз на баль, / З панною сідає, / Мовчить, мовчить, далі сам / Мову зачинає: / «Чи зелений коли пес / Пані не здибала?» / «Та ні, – каже, – або що?» – / Німця запитала. / «Та нічого, – каже той, – Я лиш так питався, / Бо з зеленим, пані, псом / І я не здибався!».* Значення лексеми *зелений* асоціативно пов'язане із словом 'невідомо', що мотивоване, очевидно, актуалізацією асоціацій, пов'язаних зі сприйняттям *зеленого* кольору у свідомості носіїв української мови, зокрема актуалізованого й в ідіомі *зеленого поняття не маю*. Певна "неясність" тексту моделюється через вербалізацію дотепних навмисно організованих непорозумінь, що вимагає від читача відповідного "розплутування" смислу.

С. Руданський відтворював і постулати комунікативної лінгвістики, зокрема у співомовці «Свічка» поет репрезентує один із важливих законів комунікації, що має назву "*зіпсутий телефон*", як спосіб поширення неправдивої інформації, порівн.: *Купив свічку раз купець, / Подає другому / Та й говорить з-за плечей: «Сергсю святому». / А наш собі не дочув – / Подає другому / та й говорить з-за плечей: / «Андрею свято-*

му». / Пішла свічка по руках, / А той поглядає: / Ото староста вперед / З нею наступає. / До Андрія просто йде, / А той не звинеться: / Поміж люди наперед / Собакою рветься! / «Да какому, – закричав, – / Леніш дуралюю? / Не єнтому, гаварят! / Гаварят, Сергєю!».

У співомовці «Мало не ригаю» відтворено риторичний прийом не відхилення негативної інформації про себе, а її уточнення з метою нейтралізації негативної інформації, а, відповідно, і негативної оцінки, що також характерно для мовлення сучасних українських політиків. Письменник знову майстерно моделює “живий” діалог, порівн.: *Питається архирей / Батюшку старого: / «Чув я, – каже, – що ти п’єш / Багато хмільного» / «Не вірте, – каже той, – Хіба тільки воду, / А хмільного – свідок Бог – / Не кушаю зроду». / «Не кушаєш» – каже той. – / Зроду не вживаєш? / «Як же ж, – каже, – ти вино / З чаші випиваєш?» / «Не питайте! – каже піп. – Пити – випиваю, / Але сам я – свідок Бог / – Мало не ригаю!».* У цій співомовці використано психологічний прийом аргумент до віри, про який вже йшлося, а гумористичний ефект виникає ще й від того, що у свідки бере собі священник самого Господа, порушуючи заповідь не звертатися до Бога в суї. Знову моделюється абсурдна ситуація й неправда.

Подібну комунікативну тактику зображено й у співомовці «Циган на сповіді», де комунікант репрезентує напівправду, маніпулює словами, окреслюючи реальну ситуацію, але нейтралізуючи негатив у розповіді про свої злодіяння, характеризуючи власні вчинки так, що вони спочатку можуть навіть позитивно оцінюватися, порівн.: *Раз задумав циганчук гріха сповідати, / Іде просто до попа. / Приходить до хати. / Оглядає – ні попа, / Ні слуги Бог має, / А в горосі, у печі / Сало закипає. / Циган сало із горшка, / Живо із пекарні, / Через цвинтар позадузь / Та й до паламарні. / В паламарні, як на гріх, – / Шапка на кілочку; / Він і шапку потягнув, / Сховав у куточку / Та й годі вже до попа / Гріхи сповідати. / Ото піп йому дає / Хреста цілувати. / Поцілував циганчук; / Піп його питає, / А той йому всі гріхи /*

І оповідає: / «Та й сьогодні, – каже, – я / Нагрішив потроху: / Ранком вигнав я свиню / З чужого гороху. / А у церкві шапку зняв!.. / Говорить несміло. А піп йому: «То не гріх!» / То добре діло!» / Добре, добре, нехай так, / По «Буди господне». / Піп до шапки, – але ба! / І місце холодне... / Піп – додому, до горшка – / А сала не стало. / І промовив старий піп: / «Оже ж признавався! / А я старий та дурний, / І не догадався!».

У співомовках С. Руданського простежуємо систему орнаментальних засобів моделювання неймовірного, вербалізації неправди, що відбувається в межах способів створення комічного й трагічного. Актуалізуються відповідні психологічно-стилістичні прийоми впливу на читача та засоби орнаменталіки. Простежуємо вербалізацію двох видів смішного й трагічного: (1) смішне чи трагічне в словах і (2) смішне чи трагічне в предметах – смішні чи трагічні історії. І в першому, і в другому варіантах (а) вербалізується категорія неймовірного, (б) простежуємо реалізацію стилю навмисного неправдоподібного опису, (в) заґрунтованого на фантастичному перебільшенні ситуації, що (г) доводиться до абсурду, яскравим вираженням якого є (д) система алогізмів, реалізована через низку *прийомів*.

Це насамперед:

1) заперечення, що образно підсилене фантазією, яка зростає до неправдоподібності;

2) гіперболізація, у якій перебільшення настільки посилене, що виходить за межі можливого;

3) жартівливо-грайливе нагнітання невірогідних або алогічних за змістом словосполучень чи фраз, оксюмору, каламбуру на основі актуалізації та “зіштовхування” різних значень багатозначних слів, омонімів чи паронімів, протиставлень;

4) припущення навмисних неточностей;

5) наведення абсурдних уточнень;

6) заперечення аргументу, посилене смішним порівнянням;

7) натяк;

8) парадоксальні судження;

9) відхилення від думки, яка щойно висловлена;

10) позитивна оцінка під виглядом негативної;

11) беззмістовний перерахунок деталей, що доводиться до абсурду.

Зазначене дає право стверджувати, що в межах лінгвістики брехні, теорії ментіології формується самостійний розділ – орнаментальна (стилістична) ментіологія, завдання якої – узагальнити знання про способи використання психологічних прийомів та художніх (образних) засобів для вербалізації категорії неймовірності, неправди, напівправди, брехні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Булаховський Л. А.* Мовознавство й логіка. *Булаховський Л. А. Избр. труды в 5-ти тт.* Т. 1: Общее языкознание. Київ: Наук. думка, 1975.

2. *Воропай О.* Звичай нашого народу. Етнографічний нарис: у 2 томах. Київ, 1991. Т. 1. С. 42–46.

3. *Жулинський М.* “Яким корінням живе дерево!”. Наближення. Літературні діалоги. Київ, 1986.

4. *Елисеєв И. А., Поляков Л. Г.* Словарь литературоведческих терминов. Ростов-на-Дону, 2002.

5. *Льницький М.* Друге повернення. Енергія слова: Літературно-критичні статті. Київ, 1978.

6. *Космеда Т. А., Осіпова Т. Ф., Піддубна Н. В.* Степан Руданський: феномен моделювання живого мовлення українців. Харків; Познань; Дрогобич: Коло, 2015.

7. *Космеда Т. А., Халіман О. В.* Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики). Дрогобич: Коло, 2013.

8. *Руданський С. В.* Усі твори в одному томі, уклад. і авт. передмови Г. Латник. Київ.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007.

9. *Словник української мови в 11 т.* Редкол.: І. К. Білодід (гол.) та ін. Київ: Наук. думка, 1978. Т. IX.

10. *Москвин В. П.* Выразительные средства современной русской речи. Тропы и фигуры. Общая и частная классификация. Терминологический словарь. Москва: ЛЕНАНД, 2006.

11. *Пінчук С. П., Регушевський Є. С.* Словник літературознавчих термінів Івана Франка. Київ: Наук. думка, 1966.

**VERBALIZATION OF THE CATEGORY OF UNBELIEVABLE:
FORMATION OF ORNAMENTAL MENTIOLOGY
(BY S. RUDANSKYI COLLOQUIALISMS)**

A new direction of the linguistics of lies, or mentiology, which has the ability to develop actively, is forming in modern linguistics. In this article we prove the expediency of distinguishing ornamental (stylistic) mentiology as a self-contained section of this area, the task of which is to generalize knowledge about ways to actualize psychological and stylistic techniques and ornamental (artistic, figurative) means to verbalize the category of improbability, untruth, half-truth and lie, which is demonstrated in the practice of application of this system of means in the discursive space of a purely Ukrainian folk-literary genre of colloquialisms by S. Rudansky. Psychological and stylistic methods of influencing the reader and means of ornamentalism are actualized, we trace the realization of the style of intentional improbable description, based on a fantastic exaggeration of the situation, that leads to absurdity, a vivid expression of which is the system of alogisms, realized through a number of techniques (negation, which is figuratively amplified by fantasy, which grows to improbability; hyperbolization; humorous and playful injecting of unbelievable or illogical phrases, oxymoron, puns on the basis of actualization and collision of different meanings of polysemous words, homonyms or paronyms, oppositions; assumptions of intentional inaccuracies; giving absurd clarifications; denial of the argument, reinforced by a ridiculous comparison; hint; paradoxical judgments; deviation from the opinion that has just been expressed, a positive assessment under the guise of negative; meaningless recalculation of details, which is absurd, etc.). These means verbalize the category of the unbelievable, truth, half-truth, untruth, lie.

Key words: *linguistics of lies, ornamental mentiology, psychological technique, stylistic devices, category of improbability, discourse of S. Rudansky, colloquialism, style of intentional implausible description.*

REFERENCES

1. *Bulakhovskiy L. A.* Movoznavstvo i lohika. Bulahovskiy L. A. Izbr. trudy v pyati tomakh. T. 1: Obschee yazykoznanie. Kiev. Nauk. dumka. 1975.
2. *Voropai O.* Zvychai nashoho narodu. Etnohrafichnyi narys: u 2 tomakh. Kyiv, 1991. T. 1 S. 42–46.
3. *Zhulynskiy M.* “Iakym korinniam zhyve derevo!”. Nablyzhennia. Literaturni dialohy. Kyiv. 1986.
4. *Eliseev I. A., Polyakov L. G.* Clovar literaturovedcheskih terminov. Rostov-na-Donu, 2002.
5. *Ilnytskyi M.* Druhe povernennia. Enerhiia slova: Literaturno-krytychni statii. Kyiv. 1978.
6. *Kosmeda T. A., Osipova T. F., Pidubna N. V.* Stepan Rudanskyi: fenomen modeliuвання zhyvoho movlennia ukraintsiiv. Kharkiv; Poznan; Drohobych. Kolo. 2015.
7. *Kosmeda T. A., Khaliman O. V.* Movna hra v paradyhmi interpretatyvnoi lindhvistyky. Hramatyka otsinky. Hramatychna ihrema (teoretychne osmyslennia dyskursyvnoi praktyky). Drohobych. Kolo. 2013.
8. *Rudanskyi S. V.* Usi tvory v odnomu tomi, uklad. i avt. peredmovy H. Latnyk. Kyiv.; Irpin. VTF «Perun». 2007.
9. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. Redkol.: I. K. Bilodid (hol.) ta in. Kyiv. Nauk. dumka, 1978. T. IX.
10. *Moskvin V. P.* Vyrizitelnyie sredstva sovremennoi russkoi rechi. Tropy i figury. Obschaia i chastnaia klassifikatsiia. Terminologicheskii slovar. Moskva. LENAND. 2006.
11. *Pinchuk S. P., Rehushevskiy Ye. S.* Slovnyk literaturoznavchykh terminiv Ivana Franka. Kyiv. Nauk. dumka, 1966.

Дата надходження до редакції – 14.06.2021

Дата затвердження редакцією – 17.07.2021